

تبیین عقلانیت انقلابی از منظر امامین انقلاب

استاد راهنما: سرکار خانم راضیه اکبری

نویسندگان: سمانه سلیمی

مرضیه زمانی

نازنین زهرا رودی

نرجس آرام

حوزه علمی علمیه حضرت خدیجه ام المومنین سلام الله علیها – استان تهران

چکیده

با توجه به اهمیت تعقل در دین مبین اسلام و سفارشات مؤکد منابع دینی بر عقلانیت که اساس رسالت پیامبران معرفی شده و با عنایت به واژه انقلابی گری که عنصری بنیادین در حکمرانی سیاسی قلمداد می شود، عنصر عقلانیت انقلابی شکل می گیرد که به کارآمدی نظام سیاسی منجر می شود.

این پژوهش در راستای اهمیت والای این مساله در کارآمدی نظام، شاخصه های عقلانیت انقلابی را از دیدگاه امامین انقلاب مورد بررسی قرار داده است و مبنای اقتدار جمهوری اسلامی ایران را خلاصه در عقلانیت می داند و با ممیزاتی چون اقتدار و عزت ملی، اعتماد به مردم، استقلال طلبی و قانون گرایی که همه در راستای ایجاد تمدن نوین اسلامی نقش بی بدیلی را ایفا می نمایند، به طرح مباحث مهم و اساسی پیرامون عقلانیت انقلابی همت داشته است، تا راهی را پیش روی پژوهشگران در آینده درباره مسایل راهبردی و راهکارهای عملی بگشاید.

واژگان کلیدی: عقلانیت، انقلابی گری، عقلانیت انقلابی

مقدمه

در دیدگاه امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، عقلانیت ذیل واژه "عقلانیت انقلابی" تعریف می‌شود. عقلانیت انقلابی، عقلانیتی است که در بستر انقلاب اسلامی شکل گرفته است. ۳ بعد اصلی مکتب امام از نظر ایشان، عقلانیت، معنویت و عدالت است. عقلانیت انقلابی دارای مولفه‌هایی است؛ از جمله: اهتمام به باورهای اسلامی، حفظ استقلال، آینده‌نگری، امیدواری، واقع‌نگری، وحدت افزایی، جوان‌گرایی، اعتمادسازی و ...

عقلانیت انقلابی تولیدکننده‌ی مفاهیمی است که در کیفیت اداره‌ی جامعه حائز اهمیت است. غایت عقلانیت انقلابی، کارآمدی نظام سیاسی کشور است.

این پژوهش سعی بر تبیین عقلانیت انقلابی از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی دارد. در همین راستا سؤالاتی مطرح می‌شود: عقلانیت به چه معناست؟ انقلابی‌گری چیست؟ تعریف صحیح عقلانیت انقلابی چه می‌باشد؟ و مهم‌ترین شاخصه‌های آن در کلام امامین انقلاب چیست؟

در اکثر پژوهش‌هایی که تاکنون انجام شده، بررسی عقلانیت انقلابی از منظر رهبر انقلاب یا بررسی عقلانیت سیاسی از دیدگاه امامین انقلاب مدنظر محققین بوده است. مؤلف مقاله "عقلانیت انقلاب اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای" نیز به ترسیم و بازنمایی محورهای مولفه‌های عقلانیت در انقلاب اسلامی تنها از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای پرداخته است. در مقاله‌ای دیگر با عنوان "صورت‌بندی مفهوم عقلانیت انقلابی در دستگاه محاسباتی امام خمینی"، نویسنده با روش مقایسه‌ای و تحلیل مضامین سعی بر این دارد که عقلانیت انقلابی و سیاسی را با یکدیگر مقایسه کرده و به یک مخرج مشترک برسد.

مفهوم شناسی

عقلانیت

واژه ی عقلانیت از ریشه عقل گرفته شده است. عقل در زبان عربی، یعنی نگه داشتن، بازداشتن و حبس کردن. عقل، قوه‌ای در روح انسان است که او را از خطا در فکر و عمل باز می‌دارد (شهریاری، ۱۳۹۷، ج ۴، ص ۱۴). علی‌اکبر دهخدا عقل را به خرد، دانش، دریافت، دریافت صفات اشیاء از حسن و قبح و کمال و نقصان و خیر و شر معنا می‌کند (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۰، ص ۱۶۰۰۴). عقلانیت قدرت انسان برای تحصیل دانش یا توانایی تصمیم هوشمندانه است که با مفاهیمی مثل احساس، عادت و عقیده کورکورانه مخالف است. عقل نعمتی از جانب خداست که انسان را توانا می‌کند تا مسائل را از هم تمییز دهد، بشناسد، قاعده‌مند کند و نقد کند. نمی‌توان انسان را بدون عقل تصور کرد (موسوی‌نیا و عظیمی، ۱۴۰۱، ص ۱۴۸).

با جستجو در احادیث، با دو معنای دیگر برای عقل مواجه می‌شویم:

۱. ملکه‌ای که به سمت انجام خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها فرا می‌خواند.

۲. عقل در برابر نادانی و جهل (نه در برابر دیوانگی!) (شهریاری، ۱۳۹۷، ج ۴، ص ۱۴)

عقلانیت در فرهنگ اسلامی در سه سطح بنیادین، ارزشی و ابزاری مطرح می‌شود.

در عقلانیت بنیادین فلسفه زندگی کردن، جایگاه آدمی در زندگی، مقام عقل در تنظیم ارتباط انسان با جهان و با خداوند متعال شناخته می‌شود.

عقلانیت ارزشی یعنی مقام عقل در نظم‌دهی به ارتباط انسان و ارزش‌های اخلاقی.

عقلانیت ابزاری به دنبال اندازه‌گیری و پیش‌بینی است؛ همچنین جایگاه عقل را در محاسبات زندگی برای رسیدن به اقتصاد و تمدنی آباد بررسی می‌کند.

باید دانست که عقلانیت غرب فقط به عقلانیت ابزاری محدود شده اما عقلانیت اسلامی دارای هر سه سطح است (بحرانی و فروتنی، ۱۴۰۰، ص ۷۸).

دین اسلام بسیار به تعقل و تأمل دعوت می‌کند. الفاضلی مانند یعقلون، یتفکرون، یفقهون، اولی‌الالباب و اولی‌الابصار بیش از ۸۱۱ بار در قرآن کریم آمده است. عقلانیت و بصیرت، پایه و اساس رسالت پیامبران است (بحرانی و فروتنی، ۱۴۰۱، ص ۱۵).

انقلابی‌گری

علی‌اکبر دهخدا، انقلاب را به معنای برگشتن، تحول و واژگون شدن معنا کرده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۳۵۷۸)، اما شهید مطهری با استفاده از آیات قرآن، انقلاب را به معنای برگشتن داخل یک شیء و عوض شدن جهت آن معنا کرده است (مطهری، ۱۳۶۰، ص ۱۳۹).

برای فهم آسان‌تر معنای انقلابی‌گری، می‌توان به دو مفهوم مقابل آن یعنی محافظه‌کاری و اصلاح‌طلبی توجه کرد.

انقلاب در ادبیات علوم سیاسی به پدیده‌هایی گفته می‌شود که در آنها استحاله ارزشی، تغییر ساختار اجتماعی، تحول سازمان‌های سیاسی، تغییر نخبگان و خشونت رخ می‌دهد.

با این اوصاف، می‌توان برای عموم انقلاب‌ها ویژگی‌هایی در نظر گرفت:

۱. دگرگون کردن ارزش‌ها و جهان‌بینی حاکم در جامعه

۲. تغییر و تحول در بنیادهای اجتماعی

۳. تحول در سازمان‌های سیاسی

۴. تغییر دادن پایگاه‌های اجتماعی گروه‌های حاکمه

۵. وجود عنصر خشونت

بنابراین انقلابی‌گری در ادبیات علوم سیاسی به معنای پیگیری مداوم دگرگونی در ارزش‌ها و جهان‌بینی حاکم در جامعه، تحول در بنیادهای اجتماعی و تغییر دادن پایگاه‌های اجتماعی گروه حاکمه همراه با عنصر خشونت است (کوهن، ۱۳۸۵، ص ۳۸-۳۷).

آیت‌الله خامنه‌ای انقلابی‌گری را این گونه تعریف کرده‌اند: «کشور و مسئولان، تسلیم هیچ زورگویی نشوند، دچار انفعال نشوند، دچار ضعف نفس نشوند، نه زورگویی و قلدری را از طرف مقابل قبول کنند، نه فریب او را بخورند... انقلابی‌گری را با عنوان افراطی‌گری و مانند این حرف‌ها نفی نکنید، انقلابی‌گری نیاز امروز کشور است.» (بیانات در مراسم بیست‌وهشتمین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۹۶/۳/۱۴).

همچنین ایشان در پاسخ به این شبهه که برخی فکر می‌کنند انقلابی یعنی بی‌نظم، می‌فرمایند: «اتفاقاً یکی از خطوط اصلی انقلابی‌گری نظم است، منتها انقلابی یعنی اینکه خودمان را سرگرم کارهای حاشیه‌ای و تشریفاتی و زرق‌وبرقی و مانند این‌ها نکنیم.» (بیانات در دیدار با کارگران، ۱۳۹۶/۲/۱۰).

عقلانیت انقلابی

عقلانیت انقلابی مفهومی است که در اتصال انقلاب اسلامی ایران به قیام حضرت حجت عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نقش مهمی ایفا می‌کند (عبدی و سالارنژاد، ۱۴۰۱، ص ۳۲ و ۳۳). این مفهوم، عنصری بنیادین در حکمرانی سیاسی است که با تدبیر و مصلحت، برای رسیدن به مصالح عالی تلاش می‌کند و در نهایت منجر به کارآمدی نظام سیاسی می‌شود (موسوی‌نیا و عظیمی، ۱۴۰۱، ص ۱۷۱). عقلانیت انقلابی مرجعی برای تحلیل مسائل سیاسی، امنیتی و بین‌المللی است که با رویکرد فعالانه و واقع‌بینانه به حل مشکلات می‌پردازد (تبار مقری و اختری، ۱۴۰۰، ص ۸۳).

اهتمام به اصول و باورهای اساسی یکی از موارد تاثیرگذار در تحقق عقلانیت انقلابی است، اما باید توجه داشت که باورهای اساسی انقلاب اسلامی نباید به تدریج کمرنگ یا فراموش شوند. اگر بخواهیم با عینک "عقلانیت انقلابی" به واقعیات بنگریم، محور همه مسائل کشور، استقلال و وابسته نبودن است. در این زمینه باید به توانمندی‌های داخلی اعتماد کرد و برای تقویت و رشد آنها تلاش نمود. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، برای تحقق عقلانیت انقلابی به مواردی چون آینده‌نگری، امیدواری، واقع‌نگری، نگاه راهبردی، تحول در نظامات و سازوکارها، وحدت افزایی، جهت‌گیری انقلابی، جوان‌گرایی، همت بلند، استکبار ستیزی، عدم انفعال در برابر دشمن، نظم، پیشرفت فناوری،

ساده‌زیستی و مبارزه با بی‌عدالتی و فساد نیازمندیم. بستر تمام فعالیت‌ها در این راستا، معنویت‌محوری است (عبدی و سالارنژاد، ۱۴۰۱، ص ۳۳).

یافته‌های پژوهش

عقلانیت از منظر امام خامنه‌ای مدظله‌العالی

با توجه به اینکه عقلانیت از ریشه عقل گرفته شده، ابتدا به تعریف عقل از منظر ایشان می‌پردازیم:

عقل یعنی تدبّر، فهم صحیح و تحلیل درست از مسائل، شناخت دشمن و بصیرت داشتن. عقل، حجت درونی ماست. عقل هم محاسبات مادی در زندگی دنیا را نظم می‌بخشد و هم بایستی بشر را رشد دهد و به مقام قرب، توحید و سبک زندگی اسلامی برساند، به همین دلیل باید تربیت معنوی شود. عقلانیت در دیدگاه ایشان، همان واقع‌بینی و محاسبه‌ی منطقی است (بحرانی و فروتنی، ۱۴۰۱، ص ۱۹). «عقلانیت یعنی کار کارشناسی، مطالعه، درنظر گرفتن تبعات اقدامات و اظهار نظر» (تبار مقری و اختری، ۱۴۰۰، ص ۹۲). «عقلانیت تسلیم شدن و فراری شدن نیست؛ بلکه پیشرفت در مسیر رسیدن به آرمان‌هاست» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار رؤسای سه قوه و مسئولان و مدیران بخش‌های مختلف نظام، ۱۳۸۷/۶/۱۹). «کناره گرفتن از ارزش‌های اسلامی و انقلابی به اسم عقل‌گرایی، خیانت است» (بیانات در بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۹۰/۳/۱۴).

ایشان بر این باورند که عقلانیت و وحی باهم همبستگی دارند. عقلانیتی خوب است که تحت تربیت شرع باشد نه بر اساس هوس‌های نفسانی. عقلانیت بر پایه آموزه‌های اسلام و انقلاب است و حول محور معنویت، بصیرت، دشمن‌شناسی و اخلاقیات است. نتیجه این نوع عقلانیت، کار ارزیابی شده، محاسبه درست، شناخت موقعیت و مقتضیات زمان و مکان، تحلیل صحیح مسائل، آینده‌نگری و درنظر گرفتن آثار یک عمل است.

عقلانیت مدنظر امام خامنه‌ای، دارای دو پایه‌ی آرمان‌گرایی و واقع‌بینی است. در واقع آرمان‌گرایی توأم با واقع‌بینی، عین عقلانیت است. برخی از الزامات این عقلانیت عبارتند از: دفاع از ارزش‌های اسلامی و انقلابی، اقتدار، شناخت دشمن و بی‌اعتمادی به دشمن (بحرانی و فروتنی، ۱۴۰۱، ص ۲۱-۲۰).

«عقلانیت تکیه به مردم است. عقلانیت تکیه به نیروی داخلی است. عقلانیت تکیه و توکل به خدای بزرگ است... عقلانیت این نیست که انسان خود را بعد از رها شدن از چنبره قدرت امریکا و استکبار، مجدداً نزدیک به آنها بکند... عقلانیت را امام داشت. عقلانیت را انقلاب به ما می‌گوید» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۹۰/۳/۱۴).

عقلانیت به معنای بی‌اخلاقی، محافظه‌کاری، سیاسی‌کاری، ترس و انفعال و عقب‌نشینی از آرمان‌ها نیست. مرحوم علامه مصباح یزدی این‌طور تعبیر می‌کردند که عقلانیت مورد نظر آیت‌الله خامنه‌ای، در واقع به حاشیه راندن عقلانیت غربی و به میدان آوردن عقلانیت اسلامی با توجه به مقتضیات زمان و مکان است (بحرانی و فروتنی، ۱۴۰۱، ص ۲۱).

برخی مضامین مرتبط با عقلانیت در تفکر آیت‌الله خامنه‌ای عبارتند از: آینده‌نگری، امیدواری، مردم‌محوری و مردم‌گرایی، اهتمام به اصول و باورهای اساسی، قانونمداری، گزینش نگاه راهبردی، تحول در نظامات و سازوکارها، ظلم ستیزی، انتقاد پذیری، آزاداندیشی، وحدت‌افزایی.

۲. عقلانیت اخلاقی

۳. عقلانیت ابزاری که به ابزار محاسبات مادی و نقش عقل برای شکوفایی مادیات می‌پردازد (لاجوردی و معینی پور، ۱۳۹۹، ص ۷).

امام خمینی (ره) عقلانیت سیاسی را با تعبیری همچون تدبیر، دوراندیشی، انقلابی‌گری، واقع‌نگری و ... معنا می‌کنند، اما در نقطه‌ی مقابل، مفاهیم برآمده از احساس نظیر آرمان‌گرایی غیر واقعی را کاملاً ضد عقلانیت سیاسی می‌دانند؛ البته امام خمینی (ره) دیدگاه خاصی نسبت به کلمه انقلابی‌گری دارند، که اشتراکات فراوانی با عقلانیت سیاسی دارد و می‌توان از ترکیب این دو مفهوم، به مفهوم جدیدی به نام "عقلانیت انقلابی" رسید که دارای دو ویژگی است: ۱. بهره از حکمت و عقل و تدبیر ۲. کوشش همیشگی برای شکل‌گیری مصالح حقیقی. استفاده از این دو مهم، منجر به کارآمدی نظام سیاسی می‌شود (موسوی نیا و عظیمی، ۱۴۰۱، ص ۱۸).

موانع عقلانیت

اختلال در نظام محاسباتی از جریان عقلانیت جلوگیری می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای در مواردی به بعضی از الگوهای اختلال در نظام محاسباتی اشاره کرده‌اند که در موارد زیر مرور می‌شود:

- تغییر باورها و ارزش‌های مردم
- تصور رسیدن به هدف بدون هزینه
- تصور غلط از قدرت خود و دشمن
- تبدیل معنای صحیح به نادرست
- القای ناتوانی
- بی‌خاصیت سازی تجارب و تضعیف اراده برای اقدام
- برجسته کردن فرعیات
- کامل ندیدن واقعیت و تکیه بر توهمات
- تغییر فهم از مصلحت
- تحریم و فشار اقتصادی (تبار مقری و اختری، ۱۴۰۰، ص ۹۱).

شاخصه های انقلابی‌گری

۱. انقلابی‌گری همانند تقابل با مردمی نبودن، دوری کردن از تعلقات شیطنانی و تلاش و دلسوزی برای کشور است.
۲. سلطه‌ستیزی یک عمل انقلابی است. ذلت‌پذیری نقطه‌ی مقابل انقلابی بودن است و انقلابی‌گری نقطه‌ی مقابل ذلت در برابر مستکبر است.
۳. اتکا به توان داخلی یکی از نشانه‌های انقلابی بودن است.
۴. انقلابی‌گری نقطه‌ی مقابل ظلم است؛ نجات دادن ملت‌های تحت ظلم به مثابه‌ی انقلابی‌گری است.

۵. انقلابی‌گری وظیفه‌شناسی متناسب با ضرورت‌های نیازهای حکومت اسلامی است.
۶. برخورد قاطع با فسق و فجور، عملی انقلابی است. قاطعیت یکی از مولفه‌های انقلابی‌گری است. کار انقلابی به معنای کار مصمم است.
۷. انقلابی‌گری در تقابل با صلح کردن با فساد است. مسامحه با فسق و فجور از نشانه‌های عمل غیر انقلابی است و انقلابی‌گری نقطه‌ی مقابل این‌گونه مماشات کردن است.
۸. انقلابی‌گری به معنای جنگیدن با مستکبران ضد دین است.
۹. فداکاری از نشانه‌های انقلابی‌گری است، انقلابی‌گری در ایثار و از خودگذشتگی نیز معنا می‌شود (موسوی‌نیا و عظیمی، ۱۴۰۱، ص ۱۶۷).

شاخصه‌های عقلانیت انقلابی

با تحقیق در اندیشه‌های مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، شاخصه‌های عقلانیت انقلابی را به دست می‌آوریم که برخی از آنها در موارد زیر مرور می‌شود:

۱. آینده‌نگری و دوراندیشی در تصمیمات: تفکر در مورد آینده‌ی انقلاب اسلامی شروع مرحله‌ی دیگر از رشد این انقلاب الهی و مردمی است. دیدگاه و افق آینده‌نگرانه آیت‌الله خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) نسبت به انقلاب اسلامی، از عمق و جامعیت بالایی برخوردار است. ایشان با تسلط به مسائل و احاطه به رویدادها و قدرت تحلیل موضوعات مربوط به آینده انقلاب، راه‌حل‌ها و الزاماتی را برای رسیدن به آینده مطلوب ترسیم می‌نمایند. فکر کردن فرازمانی و حتی فرامکانی در طراحی کردن زیر ساختارهای نظام اسلامی و برنامه‌نویسی سیاست‌های کلان، برجسته‌ترین راهبرد آیت‌الله خامنه‌ای در نگهداری و تداوم انقلاب اسلامی بوده و این نوع تفکر، خودش بازگو کننده‌ی عقلانیت انقلابی است. شاهد مثال این سخن، روند کلی تحولات مطلوب ایران در زمینه‌های علم، معنویت و زندگی به سوی فرهنگ جدید اسلامی-ایرانی در نیم قرن آینده است (تبار مقری و اختری، ۱۴۰۰، ص ۸).

۲. احیاء هویت دینی: از دیگر شاخصه‌های عقلانیت انقلابی در بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) ارزش‌گذاری بر دین اسلام و تجدید هویت دینی مردم ایران است. زنده نگه داشتن دین، اصلی‌ترین انگیزه پیدایش انقلاب اسلامی انقلاب بود. «ما هر جا که پیروز شدیم ناشی از پیروی اسلام بوده و هر جا که به موفقیت و پیروزی نرسیدیم ناشی از روگردانی از اسلام بود... ما به دنبال این هستیم که دین اسلام حقیقت پیدا کند، ما به دنبال اسم نیستیم که حالا ما اسم جمهوری اسلامی پیدا کردیم کافی است برای ما. مقصد این است که کشور ما یک کشور اسلامی باشد، مملکت ما تحت زعامت قرآن، تحت رهبری پیغمبر اکرم و سایر اولیاء عظام اداره بشود» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۱/۱۰/۱۹).

۳. اقتدار و عزت ملی: اقتدار در جمهوری اسلامی یک مبنای عقلانی دارد؛ یعنی اینکه مسئله اقتدار صرفاً محصول احساسات و عطوفت نیست. «اگر که یک ملت، یک سرزمین، نیروهای مسلح و مدیران نیروهای مسلح، تهدید را در اندازه‌ی حقیقی خودشان ببینند، از طرفی گنجایش خودشان و استعداد خودشان را هم به شکل واقعی ببینند

و آن را آماده کنند- "و أعدوا لهم ما استطعتم" هر چه می‌توانید امکانات خود را آماده کنید و توان تهدید دشمن را هم بسنجید- این قطعاً می‌تواند منافع ملی را تامین کند و هویت ملی را حفظ خواهد کرد» (بیانات در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۳۹۹/۷/۲۱).

۴. اعتماد کردن به مردم: مردم سالاری دینی روشی از حکومت‌داری در کشورهای مسلمان است که شهروندان دین‌باور آن در چارچوب آموزش‌های دینی، مشارکتی فعال در زندگی سیاسی دارند و از هرگونه دیکتاتوری فردی در تصمیم‌گیری‌های عمومی پرهیز می‌کنند. در نگرش مقام معظم رهبری، اعتماد کردن به مردم جزء سنت‌های آفرینش است. ایشان در این زمینه می‌فرمایند: «ارزیابی‌های جمهوری اسلامی از روز اول براساس منطق عقلانی بوده است؛ ساختارهایی که این عناصر را شکل می‌دهند این‌ها هستند: اول؛ اعتماد کردن به خداوند و سنت آفرینش، دوم؛ بی‌اعتمادی به دشمن و شناختن آنها، از جمله مواردی از اعتماد کردن به خداوند و سنت‌های آفرینش و اعتماد به مردم است، اعتماد به ایمان آن‌هاست، اعتماد به محبت آن‌هاست، اعتماد پیدا کردن به انگیزه‌های صادقانه است، اعتماد به باور داشتن اینکه ما "می‌توانیم"، تکیه به عمل و پرهیز کردن از بیکارگی، اعتماد به کمک کردن خداوند، اعتماد به تکلیف و مجاهدت در راه تکلیف. اینها چیزهایی هستند که از روز اول تا به امروز مجموعه عناصر قوه‌ی عقلانی نظام اسلامی را شکل داده است» (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۳/۴/۱۶).

۵. استقلال طلبی: در مختصات عقلانیت انقلابی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، استقلال و عدم وابستگی مبحث محوری است که برای رسیدن به آن باید شرایط اصلی و فرعی مسیر و اهداف مشخص باشد. برای رسیدن به استقلال باید به اصول و باورهای اساسی که سرچشمه‌ی آن معنویت و ایمان به خداست، در همه حال اهتمام ورزید. «راه اصلی انقلاب اسلامی این سه کلمه بود: آزادی، استقلال، جمهوری اسلامی. شعار استقلال، یکی از مهم‌ترین شعارهاست. استقلال به این معنی است که یک ملت بتواند بر سرنوشت خود مسلط باشند، به سمت بیگانگان دست دراز نکنند و سرنوشت او را خیانت‌بار و بدخواهانه رقم نزنند» (بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴).

۶. قانون گرایی: یکی دیگر از شاخصه‌های عقلانیت انقلابی، رعایت و اعمال قانون است. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، به حکم عقل، قانون‌گرایی جنبه حاکمیتی و ولایتی دارد. «اگر یک ملتی دچار بی‌قانونی شود، قانون‌شکنی بر ذهن و عمل مردم حاکم می‌شود، هیچ پیشرفت درستی نصیب آن ملت نخواهد شد» (۱۳۸۸/۱۰/۱).

نتیجه گیری

۱. عقلانیت در مقابل پیروی از عقاید کورکورانه یا دنباله‌روی عادت‌هاست. اسلام همواره انسان را به تعقل دعوت می‌کند.
۲. انقلابی‌گری یعنی کشور و مسئولان در برابر زورگویی منفعل و تسلیم نباشند و نه زورگویی را از طرف مقابل بپذیرند، نه فریب او را بخورند. کار انقلابی به معنای بی‌نظمی نیست، بلکه نظم یکی از خطوط اصلی انقلابی‌گری است.
۳. در عقلانیت‌انقلابی، محور تمام مسائل کشور، استقلال و عدم وابستگی به بیرون و اعتماد به توانمندی‌های داخلی است.
۴. مبنای اقتدار جمهوری اسلامی ایران، یک مبنای عقلانی است. در جامعه‌ی اسلامی اصل این است که به مردم با ارائه‌ی هر آنچه که گفتنیست، فرصت فکر کردن و تشخیص حق از باطل داده شود، برخلاف حکومت‌های ظالمانه که از ابتدا سعی در گرفتن فکر و اندیشه از مردم داشتند.
۵. تغییر باورها و ارزش‌های مردم، تصور رسیدن به هدف بدون هزینه، القای ناتوانی و تصور غلط از قدرت دشمن، تحریم و فشار اقتصادی، تغییر فهم از مصلحت، تبدیل معنای صحیح به نادرست، کامل ندیدن واقعیات و تکیه بر توهمات و برجسته کردن فرعیات، موانع عقلانیت می‌باشند.
۶. از شاخصه‌های انقلابی‌گری می‌توان سلطه‌ستیزی، اتکا به توان داخلی، وظیفه‌شناسی، فداکاری و جنگیدن با مستکبران ضد دین را نام برد.
۷. آینده‌نگری و دوراندیشی در تصمیمات، احیاء هویت دینی، اقتدار و عزت ملی، اعتماد کردن به مردم، استقلال‌طلبی و قانون‌گرایی، بخشی از شاخصه‌های عقلانیت انقلابی است.

فهرست منابع و مآخذ

بیانات مقام معظم رهبری، دسترسی در <https://farsi.khamenei.ir>

بحرانی و فروتنی، عطیه و زهرا، «عقلانیت سیاسی-اجتماعی از دیدگاه امام خامنه‌ای»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ش ۱۹، ۱۴۰۰

بحرانی و فروتنی، عطیه و زهرا، «مفهوم و نقش عقلانیت در انقلاب و تمدن نوین اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ش ۱۴، ۱۴۰۱

تبارمقری و اختری، رحمت عباس و عباداله، «عقلانیت انقلابی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم»، ش ۳، ۱۴۰۰

دهخدا، علی‌اکبر، **لغتنامه دهخدا**، ج ۳ و ۱۰، چاپ دوم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷

شهریاری، محمد، **گفت‌وگو معاصر: انقلاب عقلانی**، ج ۴، چاپ اول، تهران، نهضت نرم‌افزاری (وابسته به انتشارات انقلاب اسلامی)، ۱۳۹۷

عبدی و سالارنژاد، بهنام و علی‌اصغر، «تبیین مختصات عقلانیت انقلابی در اندیشه مقام معظم رهبری»، فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ش ۳، ۱۴۰۱

کوهن، آلوین استانفورد، **تئوری‌های انقلاب**، علیرضا طیب، تهران، قومس، ۱۳۸۵

لاجوردی و معینی‌پور، سیدشهاب و مسعود، «جایگاه عقلانیت در شکل‌گیری مراحل رسیدن به تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست متعالیه، ش ۲۸، ۱۳۹۹

مطهری، مرتضی، **پیرامون جمهوری اسلامی**، چاپ ۱۸، تهران، صدرا، ۱۳۸۴

موسوی‌نیا و عظیمی، سیدمهدی و سعیده‌سادات، «صورت‌بندی مفهوم عقلانیت انقلابی در دستگاه محاسباتی امام خمینی»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، ش ۲۲، ۱۴۰۱